

УДК 340.134:342.531.41

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-06>

Ihor СЕРДЮК

кандидат юридичних наук, доцент,
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
ihor.serdiuk@dduvs.edu.ua

КЛАСИФІКАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗАКОН З ПОГЛЯДУ СУБ'ЄКТА ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано приписи Закону України «Про правотворчу діяльність», що відображають результати здійсненої суб'єктом законотворчості видової диференціації категорії закон. Аргументовано висновки, що відображають оцінку результатів законодавчо закріпленої класифікації категорії закон із погляду її відповідності Конституції України.

Для вдосконалення видової диференціації законів у чинному національному законодавстві, запропоновано внести зміни до Закону України «Про правотворчу діяльність», конкретизувавши форму прийняття закону (юридична форма), а також визначити як самостійні різновиди закону принаймні такі нормативно-правові акти найвищої та вищої юридичної сили, відповідно: Конституцію України – Основний Закон України, закон України про внесення змін до Конституції України, закон України про встановлення державних символів та порядок їх використання та закон України про утворення, реорганізацію або ліквідацію суду.

Ключові слова: класифікація, класифікація категорії закон (видова диференціація законів), підходи до класифікації законів, види законів, Конституція України (Основний Закон України), кодекс України (кодекс), закон України (первинний закон), закон України про внесення змін до кодексу, первинного закону (закон про внесення змін), закон України про надання згоди Верховною Радою України на обов'язковість або денонсацію міжнародного договору України (закон про міжнародний договір), закон України про затвердження (закон про затвердження), закон України про схвалення чи затвердження нормативно-правових актів інших органів у визначених Конституцією України випадках (закон про схвалення).

Постановка проблеми. Важливим завданням загальнотеоретичної юридичної науки є не лише з'ясування юридичної природи правових явищ, але й визначення усієї багатоманітності їх проявів у правовій дійсності. Це завдання буде вирішуватися нами по відношенню до закону (юридичного закону) як феномену правової реальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Закон (або юридичний закон) як явище правової дійсності й однойменна загальнотеоретична категорія, завжди перебували у фокусі уваги представників загальнотеоретичної юридичної науки та доктрини конституційного права. Розкриття змісту цього поняття, його класифікація, характеристика суттєвих ознак, внутрішня будова, предмет регулювання є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах як наукових праць (монографій, статей, дисертацій), так і підручників і навчальних посібників з теорії держави і права та конституційного права.

Водночас, видова диференціація категорії закон, здійснена суб'єктом правотворчої діяльності, дотепер не отримала належної оцінки з боку вчених-правників. Заповненню відповідної прогалини і буде підпорядкована ця праця.

© І. Сердюк, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3655-721X>

Мета статті – оцінка відповідності класифікації законів, що знайшла своє відображення в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ, чинній Конституції України [3].

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання автором гносеологічних можливостей таких складових інструментального компоненту методології правничої науки:

1) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку явищ правової дійсності; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті взаємозв'язку та розвитку структурних елементів національного законодавства України, а також положень теорії правових актів та приписів законодавчих актів, що торкаються видової диференціації законів як різновиду нормативно-правового акта;

2) герменевтичного методологічного підходу, формально-логічного і спеціально-юридичного методів пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора, а також оцінити на предмет відповідності Основному Закону нашої держави і суспільства тих положень Закону України «Про правотворчу діяльність», які відображають результати здійсненої суб'єктом законотворчості класифікації категорії закон.

Оскільки методологічну функцію виконують не лише методологічні підходи та методи дослідження, але й будь-яке теоретичне знання, використання якого у процесі пізнання дозволяє отримати нові знання, важливе значення в цій науковій розвідці мають теоретичні положення, що розкривають сутність класифікації як самостійної логічної операції поділу обсягу понять, а також тих положень теорії джерел права, що торкаються науково обґрунтованих підходів до видової диференціації законів як різновиду нормативно-правового акта та важливого для національної правової системи України джерела об'єктивного права.

З погляду формальної логіки будь-яка класифікація являє собою спосіб використання логічної операції поділу обсягу поняття. Вона може бути одноактною або ж складатися з сукупності таких поділів. Класифікація дає змогу на підставі аналізу суттєвих ознак поняття виявити і встановити загальні та специфічні риси правових явищ, їх зв'язки та відмінності, найбільш повно відобразити взаємодії та своєрідні переходи одного виду в інший і таке інше. Для класифікації необхідно використовувати філософські категорії загального, одиничного й особливого, що відображають різноманітність явищ правової дійсності та ступені пізнання зв'язків між фактами, грані їх стикування [2, с. 65].

Виклад основного матеріалу. У сучасній правничій науці обґрунтовано такі підходи до класифікації досліджуваного терміно-поняття: 1) за значенням і місцем у системі законодавства; 2) за строком дії; 3) за суб'єктами їх прийняття; 4) за межами дії (територіальною сферою дії); 5) за структурною формою; 6) за галузевою ознакою (предметом правового регулювання); 7) за сферами суспільного життя; 8) за юридичною силою; 9) залежно від місця та ролі закону в системі джерел національного права; 10) за юридичною формою (назва закону); 11) залежно від того, за чийм підписом вони опубліковуються; 12) з огляду на їх відповідність закономірностям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам [4, с. 27–30].

Принагідно відзначити, що вагомий внесок у розвиток теорій правових актів та джерел права зробила і Верховна Рада України, яка запропонувала принципово новий підхід до класифікації поняття закон, значною мірою зорієнтований на потреби практичної юридичної діяльності Парламенту, зокрема, здійснення ним конституційно-визначених повноважень.

І хоча в тексті Закону України «Про правотворчу діяльність» суб'єкт законотворчості не використовує словосполучення «класифікація поняття “закон”» чи «видова диференціація

законів», аналіз цього офіційного документа свідчить про те, що результати логічної операції поділу обсягу терміно-поняття «закон» знайшли своє відображення в ч. 2 ст. 10 вищезгаданого нормативно-правового акта вищої юридичної сили.

Нею, зокрема, передбачено, що закон приймається у формі:

- 1) кодексу України (кодексу);
- 2) закону України (первинного закону);
- 3) закону України про внесення змін до кодексу, первинного закону (закону про внесення змін);
- 4) закону України про надання згоди Верховною Радою України на обов'язковість або денонсацію міжнародного договору України (закону про міжнародний договір);
- 5) закону України про затвердження (закон про затвердження):
 - а) Регламенту Верховної Ради України;
 - б) Державного бюджету України;
 - в) загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;
 - г) державних символів України;
 - г) інших правових актів Верховної Ради України або норм права у визначених Конституцією України та (або) законом випадках;
- б) схвалення чи затвердження нормативно-правових актів інших органів у визначених Конституцією України випадках (закону про схвалення):
 - а) указів Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
 - б) рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
 - в) Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї;
 - г) інших визначених Конституцією України правових актів [3].

Оцінюючи вищенаведену класифікацію терміно-поняття «закон» на предмет її відповідності Конституції України, автор виходить із таких міркувань:

– по-перше, обрана суб'єктом законотворчості підстава для проведення цієї логічної операції не має достатнього ступеня конкретизації. Слово «форма» у сучасній правничій науці вирізняється полісемічністю і може вживатися в таких значеннях: 1) як внутрішня будова предмета або явища (внутрішня форма); 2) як спосіб зовнішнього вираження (об'єктивної в зовнішньому світі) змісту предмета або явища (зовнішня форма); 3) як назва офіційного юридичного документа, в якому матеріалізується воля праводієздатних суб'єктів. Різне смислове навантаження та змістовне наповнення терміно-поняття «форма», що є критерієм для класифікації законів, а також контекст, у якому воно вживається, із необхідністю позначається на результатах логічної операції поділу обсягу категорії закон. Зважаючи на різновиди законів, що їх виокремив суб'єкт законотворчості, з високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що видова диференціація законів здійснена на основі саме юридичної форми нормативно-правового акта вищої юридичної сили.

– По-друге, аналіз правових приписів, закріплених у ч.ч. 3, 5 та 6 ст. 20 Конституції України у їх системному зв'язку з нормами права, закріпленими в п. 24 ч. 1 ст. 85 (до повноважень Верховної Ради України належить встановлення державних символів України) та п. 4 ч. 2 ст. 93 Основного Закону нашої держави і суспільства (виключно законами України встановлюються порядок використання і захисту державних символів) свідчить про те, що закони, якими встановлюється Великий Державний Герб України, Державний Гімн України, а також опис державних символів України та порядок їх використання [1]

законодавець методологічно некоректно (а по суті, логічно неправильно) відносить до різновиду законів України про затвердження як з погляду їх юридичної форми (законодавець при визначенні повноважень Парламенту вживає термін «встановлення», а не «затвердження»), так і юридичної природи конституційних законів, які на відміну від звичайних законів ухвалюються кваліфікованою більшістю голосів народних депутатів України.

– По-третє, поза увагою суб'єкта законотворчості залишився такий підвид конституційних законів, як закони про внесення змін до Конституції України. Аргументом на підтвердження цієї тези є п. 3 ч. 2 ст. 10 Закону України «Про правотворчу діяльність», яким передбачена така самостійна форма існування нормативно-правового акта вищої юридичної сили, як закон України про внесення змін до кодексу, первинного закону (закон про внесення змін). Зважаючи на повну назву цього офіційного юридичного документа, а також його функціональне призначення (внесення змін до кодексу, первинного закону), стає очевидним, що обсяг однойменного поняття не охоплює собою закони про внесення змін до Конституції України.

– По-четверте, аналіз змісту ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правотворчу діяльність», яка визначає обсяг поняття «законодавство України», першою складовою якого визнається Конституція України – Основний Закон України), у її системному зв'язку з ч. 2 ст. 10 вищезгаданого нормативно-правового акта вищої юридичної сили свідчить про те, що суб'єкт законотворчості залишив поза увагою і не виокремив як самостійний різновид закону за формою прийняття Конституцію України. Не може слугувати аргументом для виправдання цього недоліку ані обсяг категорії Конституція України (одиничне поняття, обсяг якого не підлягає подальшому поділу), ані припис, закріплений в абз. 4 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правотворчу діяльність», згідно з яким найбільш важливі суспільні відносини, які мають бути врегульовані законом, визначаються Конституцією України [3].

– По-п'яте, суб'єктом законотворчості не враховано припис ч. 2 ст. 125 Основного Закону Української держави і суспільства, згідно з яким «Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя» [1]. Аналіз змісту цього конституційно-правового припису свідчить про те, що закон, яким утворюється, реорганізовується і ліквідується суд не може бути віднесено до жодного з вищезгаданих його різновидів, Тому логічно обґрунтованим вважаємо судження про те, що цей нормативно-правовий акт вищої юридичної сили необхідно розглядати як самостійний різновид закону. Аргументом на підтвердження наведеної тези слугує і той факт, що його ухвалення є результатом здійснення Українським Парламентом своєї установчої функції.

Висновки. Узагальнення всього вищевикладеного дає підстави для таких умовиводів: 1) здійснена суб'єктом законотворчості видова диференціація законів в цілому заслуговує на позитивну оцінку, адже є відображенням принципово нового підходу до поділу обсягу категорії закон, що значною мірою зорієнтований на потреби практичної юридичної діяльності Парламенту, зокрема, здійснення ним конституційно-визначених повноважень у сфері законотворчості; 2) водночас, недоліками розглянутого підходу вважаю обрану суб'єктом законотворчості підставу для проведення цієї логічної операції, що не має необхідного ступеня конкретизації, а також практичні результати проведеної класифікації, що неповною мірою узгоджуються з приписами Конституції України; 3) для вдосконалення видової диференціації законів суб'єкту законотворчості необхідно внести зміни до Закону України «Про правотворчу діяльність», конкретизувавши форму прийняття закону (юридична форма), а також закріпити як самостійні різновиди закону принаймні такі нормативно-правові акти найвищої та вищої юридичної сили, відповідно: Конституцію України – Основний Закон України, закон України про внесення змін до Конституції України, закон України про встановлення державних символів та порядок їх використання та закон України про утворення, реорганізацію або ліквідацію суду.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Мурашин О. Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1 (20). С. 61–68.
3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
4. Сердюк І. А., Шестеріков Д. О. Класифікація законів: аналіз існуючих та нові підходи. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 27–30.

Надійшла до редакції 05.03.2025

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. [in Ukr.].
2. Murashyn, O. (2000) Akty priamoho narodovladdia, yikh systema ta klasyfikatsiia [Acts of direct democracy, their system and classification]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1 (20), pp. 61–68. [in Ukr.].
3. Pro pravotvorchu diialnist [On law-making activity] : Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>. [in Ukr.].
4. Serdiuk, I. A., Shesterikov, D. O. (2010) Klasyfikatsiia zakoniv: analiz isnuuychkh ta novi pidkhody [Classification of laws: analysis of existing ones and new approaches]. *Pravo i suspilstvo*. № 4, pp. 27–30. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ihor Serdiuk. Classification of the category of law from the point of view of the lawmaking activity actor

The article deals with analysis of the provisions of the Law of Ukraine “On Lawmaking Activity” which reflect the results of the specific differentiation of the category of law carried out by the lawmaking activity actor.

The following conclusions are argued, which reflect the assessment of the results of the legislatively enshrined classification of the category of law in terms of its compliance with the Constitution of Ukraine:

1) the specific differentiation of laws carried out by the lawmaking actor generally deserves a positive assessment, as it reflects a fundamentally new approach to dividing the scope of the category of law, which is largely oriented towards the needs of the practical legal activity of the Parliament, in particular, the exercise by it of constitutionally defined powers in the field of lawmaking;

2) at the same time, the author examines the shortcomings of the considered approach to be the basis chosen by the lawmaking actor for carrying out this logical operation, which does not have the necessary degree of specification, as well as the practical results of the classification carried out, which are not fully consistent with the provisions of the Constitution of Ukraine;

3) in order to improve the specific differentiation of laws in the current national legislation, the author has proposed to amend the Law of Ukraine “On Lawmaking Activities”, specifying the form of adoption of the law (legal form), and also to establish as independent varieties of the law at least the following regulatory acts of the highest and higher legal force, respectively: the Constitution of Ukraine – the Fundamental Law of Ukraine, the Law of Ukraine on Amendments to the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine on the Establishment of State Symbols and the Procedure for Their Use, and the Law of Ukraine on the Formation, Reorganization or Liquidation of a Court.

Key words: *classification, classification of the category of law (specific differentiation of laws), approaches to the classification of laws, types of laws, Constitution of Ukraine (Fundamental Law of Ukraine), Code of Ukraine (Code), Law of Ukraine (primary law), Law of Ukraine on Amendments to the Code, Primary Law (Law on Amendments), Law of Ukraine on Ratification or Denunciation by the Verkhovna Rada of Ukraine of an International Treaty of Ukraine (Law on International Treaty), Law of Ukraine on Approval (Law on Approval), Law of Ukraine on Approval of Regulatory of Other Bodies in Cases Specified by the Constitution of Ukraine (Law on Approval).*